

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

تائیدیه اعضای هیات داوران حاضر در جلسه دفاع از پایان نامه کارشناسی ارشد

اعضای هیات داوران نسخه نهایی پایان نامه خانم/ آقای مهتابی تحت عنوان

واکنش و توالی سیاهی: مطالعه موردی، ایران پس از انقلاب - اسامی ۱۳۸۶-۱۳۸۸

را از نظر فرم و محتوی بررسی نموده و پذیرش آن را برای تکمیل درجه کارشناسی ارشد پیشنهاد

می کنند.

اعضای هیات داوران

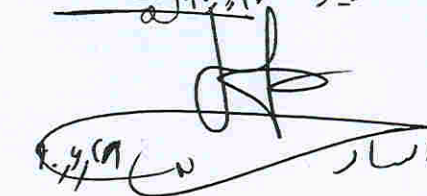

۱- استاد راهنما

۲- استاد مشاور

۳- استاد ناظر

۴- استاد ناظر

۵- نماینده تحصیلات تکمیلی

امضاء	رتبه علمی	نام و نام خانوادگی
	استاد	مهدی غصامی
	استادیار	عمید حورانی
	استاد	عمیرا منگدی
	استاد	مغیرتربتی

آیین‌نامه حق مالکیت مادی و معنوی در مورد نتایج پژوهش‌های علمی دانشگاه تربیت مدرس

مقدمه: با عنایت به سیاست‌های پژوهشی و فناوری دانشگاه در راستای تحقق عدالت و کرامت انسانها که لازمه شکوفایی علمی و فنی است و رعایت حقوق مادی و معنوی دانشگاه و پژوهشگران، لازم است اعضای هیأت علمی، دانشجویان، دانش‌آموختگان و دیگر همکاران طرح، در مورد نتایج پژوهش‌های علمی که تحت عناوین پایان‌نامه، رساله و طرح‌های تحقیقاتی با هماهنگی دانشگاه انجام شده است، موارد زیر را رعایت نمایند:

ماده ۱- حق نشر و تکثیر پایان‌نامه/ رساله و درآمدهای حاصل از آنها متعلق به دانشگاه می باشد ولی حقوق معنوی پدید آورندگان محفوظ خواهد بود.

ماده ۲- انتشار مقاله یا مقالات مستخرج از پایان‌نامه/ رساله به صورت چاپ در نشریات علمی و یا ارائه در مجامع علمی باید به نام دانشگاه بوده و با تایید استاد راهنمای اصلی، یکی از اساتید راهنما، مشاور و یا دانشجو مسئول مکاتبات مقاله باشد. ولی مسئولیت علمی مقاله مستخرج از پایان‌نامه و رساله به عهده اساتید راهنما و دانشجو می باشد.

تبصره: در مقالاتی که پس از دانش‌آموختگی بصورت ترکیبی از اطلاعات جدید و نتایج حاصل از پایان‌نامه/ رساله نیز منتشر می‌شود نیز باید نام دانشگاه درج شود.

ماده ۳- انتشار کتاب، نرم افزار و یا آثار ویژه (اثری هنری مانند فیلم، عکس، نقاشی و نمایشنامه) حاصل از نتایج پایان‌نامه/ رساله و تمامی طرح‌های تحقیقاتی کلیه واحدهای دانشگاه اعم از دانشکده ها، مراکز تحقیقاتی، پژوهشکده ها، پارک علم و فناوری و دیگر واحدها باید با مجوز کتبی صادره از معاونت پژوهشی دانشگاه و براساس آئین نامه های مصوب انجام شود.

ماده ۴- ثبت اختراع و تدوین دانش فنی و یا ارائه یافته ها در جشنواره‌های ملی، منطقه‌ای و بین‌المللی که حاصل نتایج مستخرج از پایان‌نامه/ رساله و تمامی طرح‌های تحقیقاتی دانشگاه باید با هماهنگی استاد راهنما یا مجری طرح از طریق معاونت پژوهشی دانشگاه انجام گیرد.

ماده ۵- این آیین‌نامه در ۵ ماده و یک تبصره در تاریخ ۸۷/۴/۱ در شورای پژوهشی و در تاریخ ۸۷/۴/۲۳ در هیأت رئیسه دانشگاه به تایید رسید و در جلسه مورخ ۸۷/۷/۱۵ شورای دانشگاه به تصویب رسیده و از تاریخ تصویب در شورای دانشگاه لازم‌الاجرا است.

«اینجانب ..... دانشجوی رشته ..... ورودی سال تحصیلی ..... قطع ..... دانشکده ..... متعهد می شوم کلیه نکات مندرج در آئین نامه حق مالکیت مادی و معنوی در مورد نتایج پژوهش های علمی دانشگاه تربیت مدرس را در انتشار یافته های علمی مستخرج از پایان نامه / رساله تحصیلی خود رعایت نمایم. در صورت تخلف از مفاد آئین نامه فوق الاشعار به دانشگاه وکالت و نمایندگی می دهم که از طرف اینجانب نسبت به لغو امتیاز اختراع بنام بنده و یا هر گونه امتیاز دیگر و تغییر آن به نام دانشگاه اقدام نماید. ضمناً نسبت به جبران فوری ضرر و زیان حاصله بر اساس برآورد دانشگاه اقدام خواهم نمود و بدینوسیله حق هر گونه اعتراض را از خود سلب نمودم»

امضاء: .....

تاریخ: .....

۱۳۹۰/۷/۵

آیین نامه چاپ پایان نامه (رساله) های دانشجویان دانشگاه تربیت مدرس

نظر به اینکه چاپ و انتشار پایان نامه (رساله) های تحصیلی دانشجویان دانشگاه تربیت مدرس، مبین بخشی از فعالیتهای علمی - پژوهشی دانشگاه است بنابراین به منظور آگاهی و رعایت حقوق دانشگاه، دانش آموختگان این دانشگاه نسبت به رعایت موارد ذیل متعهد می شوند:

ماده ۱: در صورت اقدام به چاپ پایان نامه (رساله) ی خود، مراتب را قبلاً به طور کتبی به «دفتر نشر آثار علمی» دانشگاه اطلاع دهد.

ماده ۲: در صفحه سوم کتاب (پس از برگ شناسنامه) عبارت ذیل را چاپ کند:
«کتاب حاضر، حاصل پایان نامه کارشناسی ارشد/ رساله دکتری نگارنده در رشته
است که در سال
در دانشکده

دانشگاه تربیت مدرس به راهنمایی سرکار خانم/جناب آقای دکتر ، مشاوره
سرکار خانم/جناب آقای دکتر و مشاوره سرکار خانم/جناب آقای دکتر
از آن دفاع شده است.»

ماده ۳: به منظور جبران بخشی از هزینه های انتشارات دانشگاه، تعداد یک درصد شمارگان کتاب (در هر نوبت چاپ) را به «دفتر نشر آثار علمی» دانشگاه اهدا کند. دانشگاه می تواند مازاد نیاز خود را به نفع مرکز نشر در معرض فروش قرار دهد.

ماده ۴: در صورت عدم رعایت ماده ۳، ۵۰٪ بهای شمارگان چاپ شده را به عنوان خسارت به دانشگاه تربیت مدرس، تأدیه کند.

ماده ۵: دانشجو تعهد و قبول می کند در صورت خودداری از پرداخت بهای خسارت، دانشگاه می تواند خسارت مذکور را از طریق مراجع قضایی مطالبه و وصول کند؛ به علاوه به دانشگاه حق می دهد به منظور استیفای حقوق خود، از طریق دادگاه، معادل وجه مذکور در ماده ۴ را از محل توقیف کتابهای عرضه شده نگارنده برای فروش، تامین نماید.

ماده ۶: اینجانب *مهنازری* دانشجوی رشته *دلبهایی* مقطع *ارشد*
تعهد فوق و ضمانت اجرایی آن را قبول کرده، به آن ملتزم می شوم.

نام و نام خانوادگی: *مهنازری*

تاریخ و امضا:

۱۳۹۰/۷/۵

دانشگاه تربیت مدرس
دانشکده علوم انسانی
گروه علوم سیاسی

پایان نامه دوره کارشناسی ارشد علوم سیاسی

دانشگاه و توسعه سیاسی؛ مطالعه موردی؛ ایران، پس از انقلاب اسلامی ۱۳۸۴ - ۱۳۶۸

دانشجو:

صمد باقری

استاد راهنما:

مسعود غفاری

استاد مشاور:

حمید جاودانی

شهریور ۱۳۹۰

تقدیم به پدر و مادرم

خدای را بسی شاکرم که از روی کرم، پدر و مادری فداکار نسبیم ساخته تا در سایه درخت پر بار وجودشان بیاسایم و از ریشه آنها شاخ و برگ گیرم و از سایه وجودشان در راه کسب علم و دانش تلاش نمایم. والدینی که بودنشان تاج افتخاری است بر سرم و نامشان دلیلی است بر بودنم، چرا که این دو وجود، پس از پروردگار، مایه هستی‌ام بوده‌اند، دستم را گرفتند و راه رفتن را در این وادی زندگی پر از فراز و نشیب آموختند. آموزگارانی که برایم زندگی، بودن و انسان بودن را معنا کردند.

تقدیم به همسر عزیزتر از جانم

که سایه مهربانیش سایه‌سار وجودم، اسطوره زندگیم، پناه خستگیم و امید بودنم می‌باشد، او که اسوه صبر و تحمل بوده و مشکلات مسیر را برایم تسهیل نمود.

تشکر و قدردانی:

بر خود لازم می‌دانم که از راهنمایی و همراهی استاد گرانقدر، جناب آقای دکتر مسعود غفاری که صمیمانه در انجام این پژوهش؛ یار و مددکار من بودند، سپاسگذاری و قدردانی نمایم و از جناب آقای دکتر حمید جاودانی که توصیه‌ها و رهنمودهای ایشان، راهگشای پژوهش بودند، نهایت سپاس را دارم. همچنین از استاد فرزانه، جناب آقای دکتر منوچهری که در راه تحصیل، در حوزه های انسان شناسی، روش شناسی و اخلاق سیاسی؛ مرا بی دریغ یاری فرمودند؛ کمال تشکر و سپاس را دارم و از جناب آقای دکتر توفیقی که در راه انجام پژوهش حاضر، از مشاوره ایشان، نهایت استفاده را بردم، قدردانی و سپاسگذاری می‌کنم.

در انتها از کارمندان کتابخانه مرکزی و کتابخانه دانشکده علوم انسانی دانشگاه تربیت مدرس و کتابخانه مؤسسه پژوهش و برنامه ریزی آموزش عالی که در انجام پژوهش حاضر، کمک و همکاری نمودند، کمال تشکر و قدردانی را دارم.

چکیده

تحلیل فرآیند دموکراسی و تحکیم توسعه سیاسی در کشورهای مختلف جهان نشان می‌دهد که بین این فرایند و گسترش کمی و توسعه کیفی دانشگاه‌ها و مراکز آموزش عالی در این کشورها رابطه‌ای نزدیک و معنادار وجود دارد. در این رساله، از منظر فرهنگ سیاسی، نظریه طبقه متوسط جدید (به ویژه جامعه دانشگاهی به عنوان هسته اصلی طبقه متوسط نوین) و انباشت سرمایه اجتماعی به توسعه سیاسی نگریسته می‌شود. به نظر می‌رسد که پالایش فرهنگ سیاسی در ایران از مؤلفه‌های استبدادی و احترام به خواست‌های طبقه متوسط جدید، جزء اولین قدم‌هایی است که می‌تواند در راه تقویت فرآیند توسعه سیاسی برداشته شود. همچنین بایستی به این مفروض توجه شود که ساخت سیاسی و فرهنگ سیاسی در یک رابطه بازتولید متقابل به شکل‌گیری یکدیگر منجر می‌شوند.

از میان روش‌های مناسب برای گردآوری مواد و داده‌های پژوهش، روش مورد نظر برای این پژوهش، روش کمی-کیفی می‌باشد. این انتخاب به طور عمده متأثر از نیاز این موضوع برای مراجعه به آمار رشد کمی دانشگاه‌ها، پس از انقلاب اسلامی ایران و به طور مشخص در بازه زمانی ۱۳۸۴-۱۳۶۸ و همچنین تحلیل و تبیین نسبت این رشد، با شاخص‌های فرهنگی توسعه سیاسی و رشد طبقه متوسط جدید در ایران می‌باشد. نتیجه این بررسی بدین صورت ارائه می‌گردد که نیروهای اجتماعی جدید برخاسته از فرایند آموزشی دانشگاه‌ها به دلیل برخورداری از سواد و آموزش و همچنین رشد طبقه متوسط جدید، نسبت به مسائل اجتماعی و سیاسی حساس بوده و نیروی جدیدی برای ایجاد تحول و دگرگونی اجتماعی در جامعه به شمار می‌روند.

واژگان کلیدی: دانشگاه، طبقه متوسط جدید، جامعه دانشگاهیان، فرهنگ سیاسی، سرمایه اجتماعی،

مشارکت سیاسی، جامعه مدنی، توسعه سیاسی، جمهوری اسلامی ایران

فهرست مطالب

عنوان	صفحه
فهرست شکل ها.....	هـ
فهرست جداول.....	هـ
فهرست نمودارها.....	و
فصل ۱- مقدمه و کلیات پژوهش.....	۱
۱-۱- مقدمه.....	۱
۲-۱- واژگان کلیدی.....	۲
۱-۲-۱- دانشگاه.....	۲
۲-۲-۱- توسعه.....	۳
۳-۲-۱- سیاست.....	۵
۴-۲-۱- توسعه سیاسی.....	۵
۳-۱- بیان مسأله.....	۷
۴-۱- اهمیت و ضرورت پژوهش.....	۱۰
۵-۱- اهداف و فواید پژوهش.....	۱۱
۶-۱- مفروضه های پژوهش.....	۱۱
۷-۱- پرسش اصلی پژوهش.....	۱۲
۸-۱- فرضیه اصلی.....	۱۲
۹-۱- محدودیت های پژوهش.....	۱۲
۱۰-۱- رهیافت حاکم بر پژوهش.....	۱۳
۱-۱۰-۱- رهیافت طبیعت گرایی.....	۱۳
۲-۱۰-۱- رهیافت تفسیری.....	۱۴
۳-۱۰-۱- رهیافت انتقادی- هنجاری؛ به عنوان رهیافت حاکم بر رساله.....	۱۵
۱۱-۱- مواد و روش انجام پژوهش.....	۱۷
۱۲-۱- جنبه جدید بودن و نوآوری پژوهش.....	۱۹
۱۳-۱- پیشینه پژوهش.....	۱۹
۱-۱۳-۱- پایان نامه ها.....	۲۰
۲-۱۳-۱- کتاب ها.....	۲۴
۳-۱۳-۱- مقالات.....	۲۷
فصل ۲- چارچوب نظری پژوهش.....	۳۱
۱-۲- مقدمه.....	۳۱

۳۲	۲-۲ نظریات تبیین کننده توسعه سیاسی.....
۳۲	۲-۲-۱ نظریه نوسازی و نهادمندی سیاسی.....
۳۵	۲-۲-۲ نظریه کارکردگرایی ساختاری:.....
۳۷	۲-۲-۳ نظریه تغییر و بحران.....
۳۹	۲-۲-۴ نظریه مشارکت سیاسی.....
۳۹	۲-۲-۵ نظریه تحرک اجتماعی.....
۴۱	۲-۲-۶ نظریه وابستگی.....
۴۵	۲-۳ جمع بندی نظریات توسعه سیاسی.....
۴۷	۲-۴ طبقه متوسط جدید.....
۴۹	۲-۴-۱ پیامدهای اجتماعی و سیاسی رشد دانشگاه ها: شکل گیری طبقه متوسط جدید.....
۵۱	۲-۴-۲ طبقه متوسط جدید در کشورهای در حال توسعه.....
۵۱	۲-۵ دانشگاه؛ مولد سرمایه اجتماعی و سرمایه فرهنگی.....
۵۴	۲-۶ کارویژه های دانشگاه.....
۵۶	۲-۷ زنان، دانشگاه و توسعه سیاسی.....
۵۷	۲-۸ جامعه دانشگاهیان و توسعه سیاسی.....
۵۷	۲-۸-۱ ساخت اقتصادی.....
۵۷	۲-۸-۱-۱ رقابت پذیری بازار.....
۵۸	۲-۸-۲ ساخت سیاسی.....
۵۸	۲-۸-۲-۱ مشروعیت دولت.....
۵۸	۲-۸-۲-۲ نهادینگی دولت.....
۵۹	۲-۸-۳ ساخت اجتماعی.....
۵۹	۲-۸-۳-۱ خانواده دموکراتیک یا اقتدارطلب.....
۶۰	۲-۹ مدل مفهومی پژوهش: جامعه دانشگاهیان و توسعه سیاسی.....
۶۰	۲-۹-۱ دانشگاه و ارتقاء سطح آگاهی جامعه.....
۶۱	۲-۹-۲ دانشگاه و تقویت فرهنگ مدنی.....
۶۲	۲-۹-۲-۱ حاکم نمودن نگرش علمی بر فرهنگ سیاسی جامعه.....
۶۲	۲-۹-۲-۲ قانون محوری.....
۶۳	۲-۹-۲-۳ گسترش حوزه عمومی.....
۶۳	۲-۹-۲-۴ عقلانیت ارتباطی.....
۶۴	۲-۹-۳ دانشگاه و مشارکت سیاسی آگاهانه.....
۶۵	۲-۹-۴ دانشگاه و فعالیت سیاسی در چارچوب جامعه مدنی.....
۶۷	۳ فصل ۳- ملاحظاتی در خصوص رشد و گسترش دانشگاه ها در ایران (۱۳۸۴-۱۳۶۸).....
۶۷	۳-۱ مقدمه.....
۶۸	۳-۲ نگاهی به پیشینه دانشگاه در ایران.....

۶۸.....	۱-۲-۳- دانشگاه در اواخر عصر قاجار.....
۷۰.....	۲-۲-۳- دانشگاه در دوره پهلوی اول:.....
۷۱.....	۳-۲-۳- دانشگاه در دوره پهلوی دوم.....
۷۲.....	۴-۲-۳- دانشگاه، پس از انقلاب اسلامی ایران.....
۷۲.....	۳-۳- رشد کمی کنشگران دانشگاهی در ایران: ۱۳۸۴-۱۳۶۸.....
۷۴.....	۱-۳-۳- سیر صعودی شمار دانشگاهها:.....
۷۴.....	۱-۱-۳-۳- شمار دانشگاه های وابسته به وزارت علوم، تحقیقات و فناوری.....
۷۴.....	۲-۱-۳-۳- شمار دانشگاه های وابسته به وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی.....
۷۵.....	۳-۱-۳-۳- شمار دانشگاه های وابسته به سایر وزارتخانه ها و نهادهای دولتی و عمومی.....
۷۵.....	۴-۱-۳-۳- شمار دانشگاه های غیر دولتی.....
۷۷.....	۲-۳-۲- فرایند رشد ثبتنام شدگان.....
۷۷.....	۳-۳-۲- سیر تحول جمعیت دانشجویی.....
۷۸.....	۴-۳-۳- افزایش سهم زنان در آموزش عالی.....
۷۹.....	۱-۴-۳-۳- زنان پذیرفته شده در دانشگاه ها.....
۸۰.....	۲-۴-۳-۳- زنان دانشجو در دانشگاه ها.....
۸۰.....	۳-۴-۳-۳- زنان دانش آموخته در دانشگاه ها.....
۸۰.....	۵-۳-۳- افزایش شمار دانش آموختگان.....
۸۰.....	۶-۳-۳- درآمدی بر فرایند رشد اعضاء هیئت علمی.....
۸۵.....	۷-۳-۳- دوره های جدید آموزشی.....
۸۵.....	۱-۷-۳-۳- آموزش از راه دور.....
۸۵.....	۲-۷-۳-۳- شیوه فراگیر.....
۸۶.....	۸-۳-۳- رشد فعالیت ها و نهادهای فرهنگی - سیاسی در دانشگاه.....
۸۸.....	۴-۳- مؤلفه های رشد طبقه متوسط جدید در سالهای ۱۳۸۴-۱۳۶۸.....
۸۸.....	۱-۴-۳- وضعیت تحصیلی کارکنان دستگاه های دولتی.....
۹۰.....	۲-۴-۳- وضعیت تحصیلی نمایندگان مجلس شورای اسلامی.....
۹۳.....	۵-۳- مشارکت انتخاباتی در دوره های ریاست جمهوری و مجلس شورای اسلامی.....
۹۴.....	۶-۳- نتیجه گیری فصل سوم.....
۹۶.....	فصل ۴- تجزیه و تحلیل.....
۹۶.....	۱-۴- مقدمه.....
۹۷.....	۲-۴- نوسازی اقتصادی، رشد دانشگاه ها و طبقه متوسط جدید.....
۱۰۰.....	۳-۴- رشد دانشگاه ها و تحرک اجتماعی.....
۱۰۱.....	۴-۴- رشد دانشگاه ها و تحول فرهنگ سیاسی ایران(۱۳۶۸-۱۳۸۴).....
۱۰۴.....	۵-۴- نقش رشد دانشگاه ها در توسعه سرمایه اجتماعی.....
۱۰۵.....	۶-۴- جامعه دانشگاهیان، طبقه متوسط جدید و توسعه سیاسی.....

۱۱۲.....	نتیجه گیری فصل چهارم.....	۷-۴
۱۱۴.....	نتیجه گیری نهائی و ارائه پیشنهادات.....	فصل ۵
۱۱۴.....	نتیجه گیری نهائی.....	۱-۵
۱۱۸.....	ارائه پیشنهادات.....	۲-۵

«فهرست شکل ها»

شکل ۱-۱: مراحل انجام پژوهش..... ۱۸

شکل ۲-۲: چارچوب مفهومی پژوهش..... ۶۶

«فهرست جداول»

جدول ۱-۲: نظریات مختلف در مورد توسعه سیاسی و توصیف آنها..... ۴۴-۴۵

جدول ۱-۳؛ مقایسه تعداد بازیگران نظام آموزش عالی (دولتی) بر حسب دوره تحصیلی و به تفکیک تعداد پذیرفته شدگان، دانشجویان، فارغ التحصیلان، آموزشگران و آموزشگران تمام وقت از سال تحصیلی ۱۳۶۷-۶۸ تا سال تحصیلی ۱۳۷۵-۷۶..... ۸۰

جدول ۲-۳؛ مقایسه تعداد بازیگران نظام آموزش عالی (دولتی) بر حسب دوره تحصیلی و به تفکیک تعداد پذیرفته شدگان، دانشجویان، فارغ التحصیلان، آموزشگران و آموزشگران تمام وقت از سال تحصیلی ۱۳۷۶-۷۷ تا سال تحصیلی ۱۳۸۴-۸۵..... ۸۱

جدول ۳-۳: آمار کارکنان دستگاه های دولتی تابع قانون استخدام کشوری و سایر مقررات استخدامی بر حسب مدرک تحصیلی..... ۸۷

جدول ۳-۴: میزان تحصیلات نمایندگان شش دوره مجلس شورای اسلامی..... ۹۰

جدول ۳-۵: میزان مشارکت انتخاباتی در دوره های چهارم تا هفتم مجلس شورای اسلامی (۱۳۷۱-۱۳۸۲)..... ۹۲

جدول ۳-۶: میزان مشارکت انتخاباتی در دوره های پنجم تا هشتم ریاست جمهوری (۱۳۶۸-۱۳۸۰)..... ۹۲

جدول ۴-۱: مقایسه رشد شاخص های فرهنگی بر اساس مراکز آموزش عالی..... ۹۷

«فهرست نمودارها»

- نمودار ۱-۳: تعداد کنشگران آموزش عالی وابسته به دانشگاه آزاد اسلامی در طی سالهای ۱۳۷۹-۱۳۸۴..... ۷۵
- نمودار ۲-۳: مقایسه تعداد بازیگران نظام آموزش عالی (دولتی) بر حسب دوره تحصیلی و به تفکیک تعداد پذیرفته شدگان، دانشجویان، فارغ التحصیلان، آموزشگران و آموزشگران تمام وقت از سال تحصیلی ۱۳۶۸-۶۹ تا سال تحصیلی ۱۳۸۳-۸۴..... ۸۲
- نمودار ۳-۳: مقایسه تعداد نشریات از سال تحصیلی ۱۳۷۶-۱۳۸۲..... ۸۵
- نمودار ۴-۳: مقایسه شمار کارکنان دستگاه های دولتی تابع قانون استخدام کشوری و سایر مقررات استدامی بر حسب مدرک تحصیلی..... ۸۸

فصل ۱ - مقدمه و کلیات پژوهش

۱-۱- مقدمه

بررسی و تحلیل نسبت دانشگاه و توسعه سیاسی از این بعد حائز اهمیت است، که رابطه متقابلی بین ساخت علم و دانش و ساختار سیاسی حاکم بر جامعه وجود دارد. تا زمانی که ساختار سیاسی توسعه یافته که هم‌راستا با توسعه علمی و دانش در جامعه باشد، ایجاد نگردد؛ علم و دانش، هیچگاه راهگشای مشکلات بنیادی و اساسی جامعه نخواهد بود. بنابراین ساخت علمی و ساخت سیاسی حاکم بر جامعه دو نظام کاملاً مرتبط‌اند که هیچ یک بدون توسعه دیگری نمی‌تواند کارآمدی داشته باشد. دانشگاه‌ها یکی از مهم‌ترین نهادهائی شناخته می‌شوند که جامعه برای پیشرفت و توسعه همه‌جانبه در اختیار دارد. امروزه این مراکز به لحاظ دارا بودن دانش و فن، در سطح جهان از اعتبار زیادی برخوردارند و از عوامل عمده دگرگونی اجتماعی محسوب می‌شوند. نهادهای آموزش عالی می‌بایستی جوانان را برای تغییرات و دگرگونی‌های مداوم در جهان سراسر متحول امروزی آماده نمایند. به همین دلیل، دانشگاه‌ها نمی‌توانند صرفاً به صلاحیت فنی و علمی خود بسنده نمایند، بلکه باید نقش فرهنگی و سیاسی خود را با توجه به ساخت اجتماعی و فرهنگی بومی‌شان، به انجام رسانند.

این فصل در پی این است که به بیان مسأله رابطه دانشگاه و توسعه سیاسی بپردازد، در این راستا ابتدا واژگان کلیدی دانشگاه، توسعه، سیاست و توسعه سیاسی مفهوم‌سازی می‌شود، سپس به بیان مسأله

پرداخته شده و سؤال و فرضیه این مسأله پردازش می‌شود. ساختار نظام تولید معرفت در دانشگاه به گونه‌ای است که به نوعی علم‌گرایی و ترویج فرهنگ گفتگو و تعامل فکری می‌انجامد که این امر با ارزش‌ها و شاخص‌های تحقق جامعه توسعه یافته در بعد سیاسی، ملازم و هم‌راستا می‌باشد. بنابراین در پژوهش حاضر بیشتر دانشگاهی مدنظر می‌باشد که صرفاً جنبه مهارت‌آموزی نداشته باشد و به ابعاد جستجوی حقیقت و توسعه فرهنگ علمی و مدنی در جامعه همت گمارد. آنگاه به اهمیت نقش دانشگاه در توسعه سیاسی در ابعاد حاکم نمودن نگرش علمی بر فرهنگ سیاسی جامعه، تقویت فرهنگ مدنی و رشد طبقه متوسط جدید به عنوان مؤلفه‌های مهم توسعه سیاسی می‌پردازد. همچنین در ادامه پژوهش‌هایی که توسط پژوهشگران در مورد این موضوع صورت گرفته، به بحث گذاشته می‌شود. روش گردآوری مواد انجام پژوهش و روش تحلیل و همچنین مراحل انجام کار نیز یکی دیگر از بخش‌های فصل اول می‌باشد.

۱-۲- واژگان کلیدی

۱-۲-۱- دانشگاه

اصل واژه لاتین Universitas در زمان ظهور زندگی مدنی و اصناف قرون وسطی، برای توصیف تخصصی انجمنی از دانشجویان و معلمان با حقوق قانونی جمعی که معمولاً به وسیله منشور صادر شده، توسط شاهزادگان و کشیش ارشد تضمین شده بود؛ یا شهرهائی که در آنها واقع شده بودند؛ مورد استفاده قرار گرفت. اصل واژه لاتین به فارغ‌التحصیلان مؤسسه آموزش در اروپای غربی، جائی که این شکل از سازمان قانونی متداول بوده؛ اشاره دارد و از آن جاست که این نهاد در سراسر جهان گسترش یافته است (Colish, 1997 : 267). دانشواژه دانشگاه یونیورسیتاس^۱، که در رم باستان به مفهوم «کلیت» بود، بعدها به مفهوم اعضای گروهی بودند که یک حیات جمعی را تشکیل می‌دادند، به گونه‌ای که فردیت آنها مورد نظر قرار نمی‌گرفت. به این ترتیب، هر اتجادیه صنفی، به عنوان مثال، «فروشندگان»، یک یونیور

---

^۱ - Universitas

سیتاس را تشکیل می‌دادند^۱ که از امتیازها و حقوق خاصی برخوردار بودند. اما در نهایت این واژه برای نهادهای علمی مورد استفاده قرار گرفت از جمله:

(Universitas Magistrorum et Scholarium Parisiensium) که در اساسنامه روبرت دو کورسون در سال ۱۲۱۵ به عنوان شناسنامه دانشگاه پاریس درج شده است (Renaut, 2002:37). به نقل از جاودانی (۱۳۹۰: ۳۱)

۱-۲-۲- توسعه

واژه «توسعه» ترجمه (Development) است. در زبان انگلیسی، (Develop) بیشتر به معنای «ظهور» است و مفهوم خوبی و بدی در آن نهفته نیست؛ مثلاً ظاهر کردن فیلم عکاسی را Develop می‌گویند، اینکه تصویر، خوب یا بد باشد، در اینجا مطرح نیست. در فرهنگ انگلیسی آکسفورد، واژه توسعه^۲ به معنای «باز شدن تدریجی»، «باز شدن (درآمدن) کامل‌تر اجزای هر چیز»، «تطور^۳» و «رشد آنچه که در نطفه مکنون می‌باشد» آمده است (Oxford Dictionary of Politics, 2003: 46). توسعه در مفهوم کلی و لغت‌نامه‌ای خود به معنای «ترقی کردن و فراخ کردن» است (معین، ۱۳۶۴: ۱۱۶۵).

توسعه یک مفهوم هنجاری با اشاره به یک فرایندی چندبعدی می‌باشد. برخی از افراد بر این باورند که توسعه در هر فرمول جهانی بایستی به زمان، مکان و شرایط مربوط باشد. افزایش بهره‌وری اقتصادی، گسترش ظرفیت‌های ملی اقتصادی و پیشرفت‌های فناوری و همچنین تنوع اقتصادی و صنعتی و سازگاری در برابر بحران‌ها به طور کلی به عنوان شرایط لازم پذیرفته شده‌اند، که در این صورت توسعه، پایدار می‌باشد. مؤلفه‌های اضافی که به وسیله دیگر نویسندگان علوم اجتماعی، ضمیمه قرار گرفته‌اند، شامل تغییر در ساختار اجتماعی، نگرش‌ها و انگیزه‌ها و یا اهداف مشخص از بهبود اقتصادی است. در برخی از موارد، افزایش رفاه عمومی، حتی دستاوردهای معنوی و فرهنگی نظیر شرافت را نیز در بر می‌گیرد که بدین ترتیب توسعه به عنوان تحقق شرایط لازم برای درک بالقوه شخصیت انسانی تعریف شده

1- Mercatorum Universitas

2 - Development

3 - Evolution

است. در ساده ترین آنها، توسعه افزایش رضایت از نیازهای اساسی نظیر مواد غذایی می باشد. این بحث همچنین دامنه نیازهای مشابهی را نیز دربر می گیرد که آموزش و پرورش یکی از آنها است. توسعه به طور مرسوم به بهبود شاخص های ویژه اجتماعی و شاخص های کیفیت (و حتی طبیعی) زندگی، از جمله امید به زندگی ترجمه شده است. ایده های توسعه از بحث درباره روابط نظری و عملی بین میزان و الگوی رشد اقتصادی و همچنین توزیع منافع و سرمایه به وجود آمده اند

(Oxford Dictionary of Politics, 2003: 28)

مایکل تودارو در جلد اول کتاب «توسعه اقتصادی در جهان سوم» در تعریف توسعه می نویسد: «توسعه را باید جریانی چند بعدی دانست که مستلزم تغییرات اساسی در ساخت اجتماعی، طرز تلقی عامه مردم و نهادهای ملی و نیز تسریع رشد اقتصادی، کاهش نابرابری و ریشه کن کردن فقر مطلق مردم است. توسعه در اصل باید نشان دهد که مجموعه نظام اجتماعی، هماهنگ با نیازهای متنوع اساسی و خواسته های افراد و گروه های اجتماعی در داخل نظام، از حالت نامطلوب زندگی گذشته خارج شده و به سوی وضع یا حالتی که از نظر مادی و معنوی بهتر است، سوق یابد» (تودارو، ۱۳۷۵: ۱۳۴). جامعه شناسان برخلاف اقتصاددانان که از توسعه بر مفاهیم و شاخص های کمی تأکید می ورزند، بر بعد ارزشی آن نیز تأکید می کنند. به عنوان مثال «گی روشه» جامعه شناس فرانسوی، در مفهوم توسعه می گوید: «بطور کلی صحبت از مفهوم توسعه، قضاوتی است، ارزشی که با ارزش های معینی ارتباط دارد و این مفهوم با نظامی از ارزش ها مرتبط می شود که دارای کارکرد است. همه جوامع به یک اندازه به افزایش سطح زندگی ارزش نداده و اهمیت یکسانی در این مورد قائل نیستند.» (روش، ۱۳۶۶: ۷۵).

بنابراین می توان گفت اهداف توسعه نمی تواند تنها اقتصادی و بالا بردن نرخ رشد تولید ناخالص ملی و درآمد سرانه باشد، بلکه توسعه فرایندی از تحول و دگرگونی است که نه تنها در زمینه اقتصادی، بلکه در زمینه نظام اجتماعی، ساخت سیاسی و بالاخره ضوابطی که رفتار انسانی را در جامعه مدیریت می کند، نیز اثر می گذارد. توسعه فرایندی است که متضمن تغییرات مداوم در تمام عرصه های زندگی انسانی، اعم از مادی و معنوی و بهبود بنیان های اقتصادی، اجتماعی و سیاسی است که انسان در این فرایند، آزادانه به حیاتی توأم با عزت نفس و اتکای به خویش، در محدوده ای پذیرفته شده، نایل می شود.

دانشواژه سیاست از کلمه یونانی Politika (Πολιτικά) گرفته شده است، ارسطو نام کتاب خود را درباره اداره کردن و حکومت ها به نام «امور شهر» شکل داده است، که در زبان انگلیسی اواسط قرن ۱۵ میلادی به عنوان (Polettiques) به صورت لاتینی ارائه شده است

(Oxford Dictionary of Politics, 2003: 32) در تبیین مفهوم سیاست باید بگوئیم که جوامع انسانی به وسیله طیفی از علائق، ترجیحات، ارزشها و افکار مشخص می‌شوند و هر چه جامعه از لحاظ منافع، عقاید و سلايق فکری، متنوع تر و پیچیده تر باشند؛ تفاوتها بزرگتر، پیچیده تر و عمیق ترند. تضادها و تعارضات در سطح جامعه به طور مستقیم و یا غیر مستقیم در بردارنده کاربرد منابع یا راههای کاربرد منابع می‌باشد، منابعی که افراد و گروهها خواستار ارتقاء آنها و یا حفاظت از آنها می‌باشند. همچنین به طور معمول مردم در این موارد ترجیح می‌دهند مسیر زندگی خود را دنبال کنند و علاوه بر این برای رسیدن به موفقیت و کمال انسانی مجبور به زندگی با یکدیگر و تشریک مساعی‌اند. در این میان جنگ دائمی و پیروزی تمام عیار در منازعه، به ندرت یک راه حل عملی بلند مدت برای معضل تنوع علائق است، اگر چه این امر اغلب وقوع می‌یابد. به نظر می‌رسد که نوع بشر تنها گونه‌ای است که مجموعه‌ای از فرایندهای آگاهانه را در جهت تلاش برای سر و سامان دادن و یا حل این اختلافات ابداع کرده است. مجموعه این فرایندها همان چیزی است که «سیاست» مفهوم‌سازی می‌شود. بدین طریق آدریان لفت ویچ در کتاب «دولت‌های توسعه‌گرا» سیاست را این گونه مفهوم سازی می‌کند:

«همه فعالیت ها، اعم از تضاد، همکاری و مذاکره، که مستلزم بکارگیری، تولید و توزیع منابع عینی یا انتزاعی، در سطوح محلی، ملی یا بین المللی و در حوزه خصوصی و یا عمومی باشد (لفت‌ویچ، ۱۳۸۵: ۱۸-۱۹).

توسعه سیاسی به طور گسترده، توسعه نهادها، نگرشها و ارزش‌هایی است که از نظام قدرت سیاسی یک جامعه ناشی می‌شود. توسعه سیاسی در بسیاری از زمینه‌هایی که منعکس‌کننده عبور از تمایل جوامع و

تحلیل‌گران است، تعریف شده است. یک فرمولی که بر ظهور حاکمیت ملی و تمامیت ارضی تأکید دارد و خواستار احترام و رعایت تعهدات در نظام بین‌المللی می‌باشد. دیگران نیز بر نگرش‌های داخلی جهت نظم قانونی و پایداری سیاسی که از طریق تشکیل یک چارچوب حکومتی حل و فصل اختلافات و روشی قابل اعتماد برای جانشینی رهبری ایجاد می‌گردد، تأکید می‌کنند

(Iain Mclean and Alistair Mcmillan, 2003: 65).

توسعه سیاسی مفهومی پیچیده، کیفی، مبهم و دارای ابعاد گوناگون ارزشی است و تعاریف مختلفی از آن به عمل آمده است. توسعه سیاسی از آن‌جا که محل تقارن منافع یک گروه یا گروه‌هایی از یک سو و منافع و مصالح عمومی از سوی دیگر است، دشوارترین صورت حرکت به طرف عقلانی شدن رفتارها و امور عمومی یک جامعه است. بنابراین از دید پژوهش حاضر، تقویت فرهنگ مدنی و ایجاد نهادهای مدنی که در آن مردم بتوانند به سازماندهی منافع خود پردازند؛ محور و شاخص بنیانی توسعه سیاسی قلمداد می‌شود. بنابراین تعریف ما از توسعه «بهینه‌سازی استفاده از نیروهای بالقوه مادی و انسانی یک جامعه» می‌باشد. از آن‌جا که توسعه به طور عام و توسعه سیاسی به طور خاص، بهره‌برداری بهینه از امکانات بالقوه مادی و انسانی است با «شناخت» «روش» «ابداع» ارتباط نزدیکی دارد. شناخت بهینه از امکانات، کشف روش‌های جدید و خلاق و ابداعات علمی جدید به نظام آموزشی کارآمد به طور عام و نظام دانشگاهی پویا به طور خاص نیازمند است. (سریع القلم، ۱۳۸۴: ۲۱۴). بنابراین از آن‌جا که توسعه با ابداع و خلاقیت ارتباط تنگاتنگی دارد و منبع خلاقیت و نوآوری نیز نظام آموزشی پژوهشی می‌باشد، می‌توانیم به اهمیت و ارتباط توسعه سیاسی با نظام دانشگاهی پی ببریم.

از آن‌جا که لازمه توسعه سیاسی تحمل دیدگاه‌های متفاوت در جامعه می‌باشد؛ کارآمدترین آموزش‌های علمی و دانشگاهی را می‌طلبد. بنابراین نظام آموزشی کارآمد و پویا که بر مبنای مدیریت قوی قرار گرفته باشد، یکی از عوامل مهمی است که در کنار عوامل تعیین‌کننده دیگر بر توسعه سیاسی تأثیر می‌گذارد. توسعه سیاسی به عنوان بخشی از فرایند کلی، همه‌جانبه و پیچیده‌ی توسعه، مفهومی ارزشی، کیفی، مبهم و فاقد تعریف مشخص، غایات و شاخص‌های واحد و مورد اجماع است و تشتت آرای واضحی بین اندیشمندان و محققان علوم سیاسی بویژه سیاست تطبیقی در زمینه مفهوم توسعه سیاسی حکمفرماست